

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

Pálmai Judit

**20. SZÁZAD ELEJI CSALÁDKÉP A KÖZOKTATÁS
DOKUMENTUMAIBAN**

**A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben,
tankönyvekben és szakfolyóiratokban**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezetők:

Prof. Dr. F. Dárdai Ágnes
habil. egyetemi tanár

Dr. Bertók Rózsa
egyetemi docens

Pécs
2016

A KUTATÁSI TÉMA MEGJELÖLÉSE

A család és annak feladatai minden kor számára nagy jelentőséggel bírtak. Ám az utóbbi száz évben disputák tárgya lett a család válságának kérdése. Laikusok, tudósok, kutatók, politikusok és egyházi emberek küzdenek és szállnak szembe a családok szétesése és egyes funkcióinak eltűnése ellen, vagy néhányan azok mellett, hiszen sokan gondolják úgy, hogy a fejlődés velejárója bizonyos funkciók eltűnése, átalakulása. (Kulcsár 1971; Hegedűs 1971; Tóth 2001; Neményi–Takács 2005;)

Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy egy olyan időszakban, amelynek hajnalán elindult a család szerkezetének és funkcióinak átalakulása, miként ábrázolták az oktatás meghatározott dokumentumaiban a családot és annak feladatait. Ezen belül is kíváncsi voltam, hogy a család és tagjai milyen feladatokat látnak el, milyen szerepeket töltenek be és milyen értékeket közvetítenek a Horthy-kori pedagógiai tartalmú dokumentumok lapjain keresztül. A téma kiválasztásakor eredetileg az volt a terv, hogy a család funkcióit az egész 20. századi tankönyvkínálatban vizsgálom. Ám a dokumentumok feltárásakor az 1950-es évekig eljutva hamar kiderült, hogy hatalmas mennyiségű anyag áll a rendelkezésemre, melyet érdemes szűkíteni, és időben korlátozni. Így az 1900-1950 közötti perióduson belül a jól körülhatárolható Horthy-korszakra (1919-1945) esett a választás.

A TÉMA INDOKLÁSA, A KUTATÁS CÉLJA

Manapság igen népszerűek azok a kutatások, amelyek azt vizsgálják, hogy a családokat milyen hatások érik a modern kor technikai és ipari változásának következtében. Az 1960-as évek óta Magyarországon is elterjed a családkutatás, a család összetételével és átalakulásával foglalkozó tudományterület. Ellenben kevésbé lehet napjainkban olyan kutatásokat találni, amelyek a tradicionális család összetételét, múltját, értékeit analizálnák. Gondolhatnánk, hogy elavultak, a mai gyorsan változó világban „haszontalanná” váltak azok az értékek, normák, hagyományok, amelyeket a tradicionális család képviselt. Dolgozatomban egy átmeneti időszak családképét vizsgálom, amelyben a változás szele már jócskán feltámadt, mégis az emberek fejében nagyon sokáig élt a hagyományos értékek és a család ideáltipikus eszményképe. Számos jelenkori kutatás is azt bizonyítja, hogy még napjainkban is meghatározóak a hagyományos női és férfi szerepek Magyarország lakosságának körében (Kamarás–Kapitány–Vaskovics 2005). Bár az értékek, normák és a családhoz kapcsolódó tradicionális tevékenységek idejemúltak tűnhetnek, vagy csak nehezen beilleszthetők a

modernkori életfelfogásba és főként a mindennapi életünkben, ennek ellenére kijelenthetjük, hogy a tradicionális értékek vágyottak maradnak a modern társadalmakban is.

Felvetődhet a kérdés, miért a családdal kapcsolatos normák avulnak a legnehezebben. Fentebb jól láthattuk, hogy számos kutatás bizonyítja: a 21. század elején, amikor a kétkeresős családmódelnek több évtizedes „hagyománya” van (Martin–Kats 2003; Blaskó 2009), nemcsak hazánkban, de a nyugat-európai országokban is, a nők jóval többet dolgoznak, mint a férfiak, és ez elsősorban azért lehetséges, mert a háztartási munka még mindig inkább a női szerepek velejárója.

Céлом kutatásom során tehát az volt, hogy megvizsgáljam, miként ábrázolták az oktatás meghatározott dokumentumaiban a családot. Ezen belül is arra voltam leginkább kíváncsi, hogy a család és tagjai milyen funkciókat látnak el, milyen szerepeket töltenek be és milyen értékeket közvetítenek a Horthy-kori pedagógiai tárgyú dokumentumok lapjain.

A KUTATÁS MÓDSZERE

Kutatásom módszerének a tartalomelemzést és a dokumentumelemzés komplex módszerét választottam, amellyel a kérdéses téma kvantitatív és kvalitatív elemzését is el tudtam végezni. A kvantitatív adatok segítségemre voltak a kvalitatív elemzésben, azonban a kutatás alapját a kvalitatív elemzés adja. Elemzési egységeim a tantervekben és a folyóiratokban a szavak, míg a tankönyvekben, ahol szép számmal képeket is találunk, a képek és a szavak voltak. Az elemzés elsősorban a szövegekre terjedt ki, a képeket a szövegekhez kapcsolva, kiegészítésként, illusztrációként illesztettem be a dolgozatba, azok ikonográfiai elemzése egy későbbi kutatás feladata lehet.

A tartalomelemzés egy fontos lépése a kategóriaképzés. A kategóriaképzésnek két módja is lehetséges (Dárdai 2002), mégpedig az előre meghatározott, illetve a vizsgálat folyamatában kibontakozó kategóriák. Kutatásomban minkét lépés párhuzamosan megtalálható. A kutatás célját szem előtt tartva azonban a kategóriákat két jól elkülöníthető tartományra osztottam. Az előbbi a családot és annak tagjait foglalja magába, míg az utóbbi a család funkcióit írja le.

a) A család kategóriái

A család leírására az alábbi szavakat használtam: *család, otthon, apa, anya, szülő, férfi, nő, gyerek, nagypapa, nagymama, nagyszülők*. A vizsgálat folyamán gyakran említésre kerültek a

testvér, illetve ritkán, de előfordultak a *rokon* kifejezések is, így ezen két kategória is bekerült a család lebontásába. Azt vizsgáltam, hogy ezek a fogalmak hányszor jelentek meg a dokumentumokban. Egy említésnek számított, ha például a család szó egyszer felbukkant a mondatban, vagy például a tankönyvekben a családot együtt ábrázolták egy képen. Ez utóbbi esetben családnak tekintettem, ha a szülőket és a gyerekeket, esetleg a nagyszülőket is együttesen jelenítették meg.

A *szülők*, az *apa* és az *anya* szavakat külön kategóriaként kezeltem, bár a két utóbbit az előbbi alá is be lehet sorolni, ennek ellenére a három fogalom elkülönült megjelenésére voltam kíváncsi, s ezen belül is elsősorban az *apa* és az *anya* kifejezések előfordulásának megoszlására. Hasonlóképpen jártam el a *nagyszülők*, a *nagypapa* és a *nagymama* szavak esetén is. Mindkét esetben a kutatás fontos eredményeket hozott a szétválasztott kategóriáknak köszönhetően.

A *férfi* és a *nő* kategória olyan szavak vagy képi ábrázolások kerültek, amelyek a fenti – *apa*, *anya*, *nagypapa*, *nagymama* – kategóriákba nem fértek be. Ezen kategóriák összesítésére alkalmaztam a „*Férfi_össz.*” és a „*Nő_össz.*” csoportot, amely magába foglalta a fenti kategóriákat, így az előbbi klaszterben összevontam a *férfi*, az *apa* és a *nagypapa* kategóriákat, míg az utóbbiban a *nő*, az *anya* és a *nagymama* fogalomköröket.

A *gyermek* csoportba olyan esetek kerültek, amelyek a konkrét kifejezést tartalmazták, vagy olyanok, amelyek esetében nem lehetett eldönteni, hogy a gyermek fiú vagy lány. A *testvér* kifejezés ritkábban bukkant fel az elemzett kiadványokban, ilyen esetekben a *testvér* szó alá például a báty, öccs, hűg, nővér szavakat soroltam. A *rokon* kategória amennyiben megjelent, az alábbi kifejezések formájában történt: keresztszülők, keresztanya, unokatestvér.

b) A családfunkciók kategóriái

A kategóriák tartományának második osztályát a család funkciói alkották, melyeket minden korban és társadalomban hasonlóak voltak, bár a hangsúlyuk folyamatosan eltolódott az évszázadok folyamán. Ezek alapján a kutatásban megkülönböztettem *gazdasági*, *fogyasztási*, *reprodukciós*, *szocializációs* és *felnőttek védelme* funkciót.

A *gazdasági funkció*ba olyan eseteket soroltam, amelyekben a család anyagi helyzetét említik, vagy munka közben ábrázolják a család tagjait. A *fogyasztási funkció*ba például az étkezés és a vásárlás tevékenységei, a *reprodukciós funkció*ba a születés, a házasság, a válás és a halálozás említése kerültek. A *felnőttek védelme feladatai* közé pedig a szülőkről, de leginkább a nagyszülőkről való gondoskodás esett.

A szocializációs funkció kategóriáját azonban érdekesnek találtam egyéb alkategóriákra osztani, hiszen mindhárom dokumentum fő funkciója a nevelés, amelynek szerteágazó területei vannak. Így a további alcsoportokat hoztam létre: *nevelési, erkölcsi nevelési, ideológiai nevelési és egészségnevelési funkciókat*.

A *nevelési funkcióba* olyan utalások kerültek, mint a gyermekek játéka, tanulása és a szülők, nagyszülők nevelési tevékenységei (meseolvasás, ismeretközlés). Az *erkölcsi nevelésbe* a jóra és a helyes cselekedetekre való okítás és a vallási nevelés, az *ideológiai nevelésbe* a hazával, a haza szeretetével és a haza védelmével kapcsolatos említések, míg az *egészségnevelésbe* a betegség megelőzésével és gyógyításával, az egészség megőrzésével kapcsolatos tevékenységek lettek besorolva.

A szocializációs funkción belül még egyéb kategóriák is előfordultak az elemzésben, így megnéztem, hogy a család milyen *kapcsolatokkal* rendelkezik, milyen *ünnepeken* keresztül ábrázolják, milyen *normákat*, szabályokat közvetít és a *tisztelet* kérdése hogyan kerül elő a kiadványok hasábjain. A tisztelet alá az olyan szakaszokat soroltam, amelyek a családtagok szeretetéről, egymás iránt érzett tiszteletükről szólnak, vagy a családtagoktól elvárt tekintély kérdését boncolgatták.

c) Az adatok rögzítése

A kapott adatokat az SPSS Statistics 17.0 programban rögzítettem és elemeztem. A két kategóriacsoport megjelenését együttesen jegyeztem le olyan módon, hogy külön oszlopba rögzítettem a család és külön a funkciók felbukkanásának mennyiségét. Azt néztem meg, hogy amennyiben a család kategóriái közül előfordult egy szó, az milyen funkción keresztül jelent meg. Mindegyik kategória kapott egy saját kódszámot, és ahányszor előkerült egy családdal kapcsolatos kifejezés, a kódszám annyiszor került rögzítésre, szintúgy a funkció és a hozzá tartozó szám is.

Az SPSS programot nem a tartalomelemzés módszerére hozták létre. A téma és a módszer lényegéből adódik, hogy a statisztikai számítások nagy része értelmét veszti a populációval való összevetés kapcsán. Éppen ezért a számítások többsége a gyakorisági eloszlásban és a keresztábrák vizsgálatban merült ki, tehát a program elsősorban a rögzítést és az adatok rendezését segítette. A dolgozat nagyobb részét teszi ki viszont a dokumentumok kvalitatív elemzése, amely részben strukturáltan összegzem és idézetekkel támasztom alá a kvantitatív elemzésben kapott eredményeket.

d) A kutatás mintája

Tantervek

A kutatási dokumentumok kiválasztása három pilléren nyugodott. Ebből az elsőt azok a dokumentumok képezik, amelyek az oktatásra ható erők legfelső szintjéről érkeztek, tehát az illetékes minisztériumban fogalmazódtak meg. Ilyenformán esett a választásom egyrészt a kor *tanterveire*. A kijelölt periódusban négy világi tanterv jelent meg Magyarországon, így a mintába belekerültek az 1925-ös, 1928-as, 1932-es és az 1941-es tantervek. Ugyanezen szakaszban az állami tantervek mellett, több felekezeti kiadvány is napvilágot látott, ezek közül kiválasztottam az egyik legnagyobb felekezet tanterveit, ekképpen a mintám még négy másik katolikus tantervvel bővült, mégpedig az 1926-os, az 1931-es, az 1936-os és az 1942-es kiadványokkal. Abban, hogy a választott időszakban milyen tantervek kerültek kiadásra Horánszky Nándor: *Közoktatási tantervek 1868-1971*. című munkája segített (Horánszky 1974).

Tankönyvek

Az elemzésbe bevont kiadványok kijelölésénél a másik szempont az volt, hogy azok az anyagok is analizálva legyenek, amelyek a „felhasználók”, tehát a gyermekek szintjén jelennek meg. Ekképpen esett a választásom a *tankönyvek* vizsgálatára.

A két világháború között kiadott tankönyvekből mintát vettem a *Népiskolai tankönyvek 1867-1945* című katalógus alapján. A katalógusban tantárgyak és osztályok szerint található meg a különböző kiadványok. (Hegedűs – Tóthpál 1984) A tantárgyak közül a magyar irodalmat emeltem ki. A választásom azért esett erre a tantárgyra, mert a tantervek elemzése során kiderült számomra, hogy a legtöbb említés a családra és a család tagjaira a magyar nyelv tantárgyon belül található. A tantervekben a magyar nyelv magába foglalta a *Beszéd- és értelemgyakorlatok*, *Olvasás és olvasmánytárgyalás*, *Írás*, *Fogalmazás és Helyesírás* részeket, amelyek közül elsősorban a Beszéd- és értelemgyakorlatokban és az Olvasás és olvasmánytárgyalásban található a legtöbb említés a családról. Ezen részeket pedig elsősorban az olvasókönyvek tartalmazzák.

Ám mivel a vizsgált időszakban számos tankönyvet jelentettek meg, így következő lépésként le kellett szűkítenem az elemzendő dokumentumok körét. Először tehát kijelöltem azokat a tankönyveket, amelyek időben megfelelnek a kutatásom kritériumainak. A kiadási

évek alapján azonban az olvasókönyvek nagyon eltérő eloszlást mutattak, így ez a módszer alkalmatlannak bizonyult az analizálandó dokumentumok számának csökkentésére. Ekképpen végül, adott perióduson belül, listát készítettem az olvasókönyvekből a kiadók alapján. A lista alapján kiderült, hogy a legtöbb könyvet a *Lampel Kiadó* és a *Szent István Társulat* adta ki a kérdéses időszakban. Ilyenformán a korszak négy legnagyobb tankönyvkiadójából – *Athenaeum*, *Franklin*, *Lampel*, *Szent István Társulat* (Mészáros 1989) – kettő bekerült a mintába. Így a *Lampel Kiadó* és a *Szent István Társulat* könyveiből osztályonként kiválasztottam kettő-kettőt, és az ekképpen kapott tizenhat könyvet 1-4. osztályig elemeztem. A tanterveknél is jól látható szekuláris és katolikus variáns a fenti felosztásban is megtalálható.

Pedagógiai folyóiratok

A kutatás harmadik pillérét a szakmai orgánumok elemzése adta, amely a pedagógiai tartalmú *folyóiratokat* tette ki. Az általam vizsgált anyagok azonban nemcsak a szakembereket szólították meg, hanem igen gyakran magukat a szülőket is.

A nagyszámú és szerteágazó periodikák között *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841-1958* című kiadvány segített kiigazodni és nyújtott támpontot. A folyóiratok kiválasztásánál két fontos szempontot igyekeztem figyelembe venni, tehát azt, hogy a világi és a katolikus jelleg e dokumentumtípusban is jelen legyen, illetve a folyóiratok megjelenése lefedje a vizsgált időszakot. Több újság látott napvilágot a kérdéses ciklusban, de ezek közül sok csak egy-két évig jelent meg. A bibliográfia alapján végül két olyan folyóiratot találtam, amely megfelelt a fenti kritériumoknak. Ennek következtében az állami merítésbe *A Gyermekek* című, míg a katolikus kiadványok közé a *Katolikus Nevelés* című folyóirat került be.

Elmondható, hogy mindkét orgánum egy-két szám kihagyásával 1919 és 1944 között folyamatosan megjelent. Azonban, mivel nem szerettem volna az elemszámok tekintetében túl nagy eltérést, ezért a szisztematikus mintavétel szabályaiból kiindulva, *A Gyermekek* folyóirat esetében az első tíz évben a páros éveket, a második tíz évben pedig a páratlan éveket emeltem ki. Ennél fogva öt páros és öt páratlan számú év került elemzésre. Végül az alábbi számokat elemeztem *A Gyermekek* című pedagógiai tartalmú periodikából: 1926, 1928, 1930, 1932, 1934, 1935, 1937, 1939, 1941, 1943.

Ugyanígy szisztemával válogattam ki a *Katolikus Nevelés* számait is, azonban itt igyekeztem a fent kimaradt éveket kivenni. Tehát az első tíz évben a páratlan, a második tíz évben pedig a páros éveket emeltem be. A *Katolikus Nevelés* című folyóiratból végül az

alábbi évek jutottak az elemzett dokumentumok közé: 1925, 1927, 1929, 1931, 1933, 1936, 1938, 1940, 1942, 1944. Ekképpen tíz-tíz számot elemeztem a két folyóiratból, 1925-1944-ig minden év lefedésre került.

Bár Horthy-korszakról 1919-1944-ig beszélhetünk, a folyóiratok kiválasztását az 1925. évtől kezdtem. Ennek két oka volt. Az egyik a már fentebb említett szempont, hogy az elemszámok ne térjenek el túlzottan. A másik pedig, hogy a tankönyvek kiadási évei esetében megfigyelhetjük, hogy a korszak első évtizedének első fele felülreprezentált a mintában, szemben a korszak második felével. Így az amúgy is nagyszámú folyóiratokból 1925-től vettem mintát, remélve, hogy ezzel kiegyensúlyozom az esetleges különbségeket a ciklus eleje és vége között.

A KUTATÁS KÉRDÉSEI – HIPOTÉZISEK

A dolgozat elsődleges célja a Horthy-kori pedagógiai kiadványok által közvetített családkép feltárása volt. A kutatás során az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg és az alábbi eredményeket tártam fel:

1. *Kiindulási pontként feltételeztem, hogy a család kiemelt szerepet kap és gyakran bukkan fel mindhárom dokumentumtípusban, tehát a tantervekben, a tankönyvekben és a periodikákban is.*

A tantervekben a család szó 368-szor, a tankönyvekben 251-szer és a folyóiratokban 859-szer bukkant fel. Ha az összelemszámhoz viszonyítunk, akkor a tantervek kerülnek az első, a folyóiratok a második, a tankönyvek pedig így is a harmadik helyre.

Ám a tankönyvek esetében az alacsony említési szám igen félrevezető. A tankönyvek esetében a család jóval többször fordul elő a lapok hasábjain, mint ahányszor maga a szó megjelenik. A tankönyvekben a történetek gyakran egy hétköznapi család életén keresztül demonstrálódnak az iskolaév kezdésétől a következő iskolaév kezdetéig, ezáltal felölelve a nyarat és a nyári munkákat is. A kutatás elején azonban leszögeztem, hogy egy említésnek számít, ha például a család szó egyszer megjelenik a mondatban, vagy például a tankönyvekben a családot együtt ábrázolják egy képen. Ez utóbbi esetben a család kategória alá rögzítettem azt a képet, ahol a szülőket és a gyerekeket, esetleg a nagyszülőket is együttesen jelenítették meg. Viszont a család tagjainak prezentálása ennél jóval sűrűbben fordult elő, így például az apa a fiával, vagy az anya a leányával. Ennek ellenére ezeket az

ábrázolásokat csak saját kategóriáik alá rögzítettem, nem pedig a család alá. Ez tehát azt jelenti, hogy a tankönyvekben sokszor foglalkoznak a családokkal, de maga a fogalom, vagy a család komplex képi ábrázolása csak 251-szer jelenik meg.

Ha a kérdést afelől is megközelítjük, hogy a családot a család kifejezésen kívül a szülők, az apa, az anya, a nagyszülők, a nagypapa, a nagymama, a gyermek és a testvér kifejezések is jellemzik, akkor már pontosabb és árnyaltabb képet kaphatunk arról, hogy mely kiadványokban foglalkoztak inkább a család prezentálásával. Ilyenformán kiderül, hogy a szavak megjelenésének összege az alábbi módon alakul a különböző nyomtatványokban: a tantervekben 868-szor, a tankönyvekben 4428-szor és a folyóiratokban 5730-szor tűnnek fel. Így módosul a kiadványok sorrendje, hogy melyik foglalkozik gyakrabban a család és tagjainak kérdéseivel.

Ennek ellenére elmondható, hogy a családok ábrázolása igen gyakori a vizsgált kiadványokban, szinte minden téma köréjük szerveződik, mint ahogy az látható a tankönyvek építkezésében, vagy a tantervek és a folyóiratok témájában is. Ez utóbbiak figyelembevételével tehát kijelenthető, hogy a család kiemelt szerepet kap, és gyakran bukkan fel mindhárom dokumentumtípusban.

2. *A következő állításomban azt feltételeztem, hogy a család funkcióinak megoszlását tekintve mindhárom kiadványban a szocializációs funkció emelkedik ki a többi közül. A szocializációs funkción belül pedig elsősorban a nevelési funkció említése gyakoribb, míg más szocializációs funkciók háttérbe szorulnak.*

Az állítás első fele egyértelműen igazolódott mind a kvantitatív, mind a kvalitatív elemzés során, hiszen a kiadványok funkcióját tekintve is elmondható, hogy nyilvánvalóan olyan tevékenységeket ábrázolnak leggyakrabban, melyek a gyermekek szocializációját hivatottak segíteni. Ezen belül a családot a tankönyvekben, majd a folyóiratokban és végül a tantervek lapjain prezentálják a legsűrűbben szocializációs funkción belül.

Az állítás második fele azonban csak a szakfolyóiratok és a tantervek esetében igazolódott, hiszen ezen két kiadványcsoport kapcsán mondható el ténylegesen, hogy a nevelési funkció minden más al- és főkategóriát is „lefölöz”. A tankönyvek esetében azonban az a helyzet állt elő, hogy nem a nevelési, hanem az ideológiai nevelés emelkedett ki minden kategória közül. Tehát kijelenthető, hogy a Horthy-kori tankönyvek lapjain a családot és annak tagjait leggyakrabban az ideológia nevelés feladatainak elvégzése közben demonstrálták.

3. *A harmadik hipotézisem a dokumentumok típusára vonatkozott, mégpedig arra, hogy attól függően, hogy szekuláris vagy felekezeti nyomtatványról van-e szó, feltételeztem, hogy a szocializációs funkció mindkét típusban hasonlóképpen ábrázolt, ám alfunkcióit illetően a világi kiadványokban az ideológiai, míg a katolikusban az erkölcsi nevelés gyakoribb.*

Már a hipotézis első felét illetően is ellenmondásos képet kapunk. A tantervekben egyáltalán nincs hasonló eredmény a szocializációs funkció kapcsán, mert úgy tűnik, hogy a katolikus kiadványban majdnem kétszer akkora gyakorisággal jelennek meg a család tagjai szocializációs feladatok közben, mint a szekulárisban. Hasonlóképpen igaz ez az állítás a tankönyvekre is. Ellenben a folyóiratoknál megfordul a tendencia, és a világi periodikában bukkan fel a szocializációs funkció többször. Ennek oka, hogy a szekuláris periodikákat kiegészítettem az 1925-ös számmal, amelyben egy rovat csak a család témájával foglalkozik, és ez a tény megnövelte az összelemszámot, amely által módosult a mérés eredménye is.

Az állítás második fele, - tehát, hogy az állami kiadványokban az ideológiai nevelés, a katolikus nyomtatványokban pedig az erkölcsi nevelés megjelenése gyakoribb -, csak a tantervek lapjain igazolódott. Mindkét másik esetben azonban kijelenthető, hogy mind az ideológiai, mind pedig az erkölcsi nevelés a katolikus anyagokban gyakoribb.

4. *A negyedik állításomban azt feltételeztem, hogy a szocializációs funkció után a család feladatai az alábbi sorrendben jelennek meg a dokumentumokban: gazdasági, fogyasztási, reprodukciós és felnőttek védelme funkció.*

A tantervek és a tankönyvek esetében a hipotézis igaznak bizonyul. A tantervekben a szocializációs funkció után a második helyet a család gazdasági funkciójában való ábrázolása foglalja el, majd azt követi a fogyasztási, a reprodukciós és a felnőttek védelme funkció, ezek azonban jóval elmaradnak minden egyéb kategóriától. Így, ha az összes kategória sorrendjében figyeljük meg a főfunkciókat, akkor az eredmény módosul, és a főfunkciók jóval elmaradnak a többitől. Ebben az esetben a gazdasági a 2., a fogyasztási a 8., a reprodukciós a 11. és a felnőttek védelme a 12. helyre szorul. Ennek ellenére a tantervek esetén a főfunkciók egymásutánisága beigazolódott, tehát a gazdasági funkciót a fogyasztási, a reprodukciós és végül a felnőttek védelme funkció követ.

A tankönyvekben a gazdasági funkció ismét a szocializációs funkciót követi, és a sorrend a fentiekhez hasonló marad: szocializációs, gazdasági, fogyasztási, reprodukciós és felnőttek védelme funkció. Az összesített kategóriában a főfunkciók ismét hátrébb kerülnek, így a

gazdasági a 3., a fogyasztási az 5., a reprodukciós a 10. és a felnőttek védelme funkció a 12. helyre csúszik. Ennek ellenére a főfunkciók esetében a hipotézisben megfogalmazott állítás a tankönyvek esetén is igazoltnak tűnik.

A folyóiratok esetében azonban módosul kissé a fenti sorrend, mivel a szocializációs funkciót nem a gazdasági, hanem a reprodukciós funkció követi ekképpen: szocializációs, reprodukciós, gazdasági, fogyasztási és felnőttek védelme funkció. Az összesített kategóriában pedig az alábbi sorrend rajzolódik ki: a reprodukciós a 3., a gazdasági a 4., a fogyasztási a 10. és a felnőttek védelme funkció a 12. helyet foglalja el. A fenti sorrend magyarázata, hogy a folyóiratok gyakran foglalkoznak és adnak tanácsot a serdülőkori problémákkal kapcsolatban, így a szerelem, a házasság vagy a szexualitás kérdésében, amely eseteket a reprodukciós funkció alá soroltam be.

Összesítve tehát elmondható, hogy a folyóiratok kivételével, ahol a szocializációs funkciót nem a gazdasági, hanem a reprodukciós funkció követte, minden más esetben a sorrend hasonlóképpen alakult. Ki kell emelni a felnőttek védelme funkciót, mely mindhárom dokumentumban a sorrend végére került, tehát egyik pedagógiai orgánus sem tartotta ezen feladatokat a család kapcsán hangsúlyosnak. Ezek alapján megállapítható, hogy a 20. század eleji Magyarországon a család felnőtteket oltalmazó és betegeket gondozó szerepe fokozatosan háttérbe szorult a család funkciói közül.

5. *Ötödik állításomban azt feltételeztem, hogy a család tagjai közül elsősorban a férfiak, így a fiúgyermek, az apa és a nagypapa gyakrabban jelennek meg a vizsgált dokumentumokban, mint a nők, így a leánygyermek, az anya és a nagymama.*

A hipotézis igazolódott, hiszen a tantervek esetén kétszeres, a tankönyvek esetén háromszoros többletről beszélhetünk a férfiak javára. A periodikáknál elmondható, hogy ott is a férfiak javára dől a mérleg, de nem akkora különbséggel, mint a többi dokumentumnál. Az összesített kategóriákat vizsgálva pedig – ahol az összes férfi és az összes női faktort összevonásra került – még kisebb különbség regisztrálható, mint az előző kettő kiadvány esetén. Ennek egyik oka, hogy a korabeli pedagógiai folyóiratok előszeretettel foglalkoztak a fiúk és a leányok tanulásbeli különbségeivel, illetve az illedelmes, katolikus leány nevelésével, ezzel növelve a női alakok számát a vizsgált kiadványokban.

A nagypapa és a nagymama személyének megjelenítésében is kiadványonként eltérés mutatkozik. Kétszeres különbség rögzíthető a tankönyvek esetén a nagypapa javára, ellenben

a tanterveknél egyáltalán nem találunk különbséget, míg a folyóiratoknál ismét a nagypapa javára jegyezhető fel elenyésző többlet.

Igen érdekes dolog figyelhető meg a vizsgált dokumentumok eredményei között a szülők megjelenésének számát illetően. Míg minden nyomtatványban egyöntetűen kirajzolódik a férfiak többlete, addig a szülők esetében ez megfordul. Az édesanya megjelenítése, a tankönyvek kivételével, minimum kétszerese az édesapáénak. A tankönyvekben is az édesanyák jelennek meg gyakrabban, de a két nem említésének különbsége ebben az esetben kicsivel több csak, mint száz. A tantervekben háromszoros, a folyóiratokban pedig kétszeres többlettel vannak jelen az édesanyák.

A kvantitatív adatokon kívül a kvalitatív elemzésből is kiolvashatjuk azt a propagandát, amelyet a két világháború közti pedagógiai tartalmú dokumentumok végeztek az édesanyai hivatás megszerettetésére és tiszteletük kivívására. Különösen érdekes az az agitáció, amelyet a katolikus folyóiratok hirdetnek az egyház ellen és az anyaság népszerűsítéséért.

6. *A következő hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a nők, az édesanya és a nagymama elsősorban a szocializációs funkció nevelési, erkölcsi és egészségnevelési alfunkciójában emelkednek ki, míg a férfiak, az édesapa és a nagypapa az ideológiai nevelésben.*

A prekonceptió kapcsán ennyire egyértelmű eredményt nem hozott a vizsgálat, a különböző kategóriák más-más funkcióban emelkedtek ki.

Így a tantervek esetén a nők az egészségnevelésben, az édesanya a tiszteletben, a nagymama pedig egyik kategóriában sem bukkant fel.

A tankönyvekben bizonyult igaznak a fenti állítás, mert a nők, az édesanya és a nagymama személye a nevelési funkcióban jelent meg a leggyakrabban. Ám az erkölcsi nevelésben a nők csoportja csak a második helyet birtokolja.

A folyóiratokban a nők és az édesanya az első helyet a nevelési, a nagymama az erkölcsi nevelésben foglalják el, míg ez utóbbiban is kiemelkednek a nők és az édesanya a második helyen.

A férfiak csoportját illetően elmondható, hogy a tantervekben ténylegesen az ideológiai nevelésben emelkednek ki, második helyen viszont az erkölcsi nevelésben. Az édesapa és a nagypapa kategóriáknál azonban ez nem igazolódott be, mert az előbbi a tiszteletben, míg az utóbbi a szocializációs alfaktorok egyikében sem prezentálódik.

A tankönyvekben a férfiak csoportja az ideológiai nevelésben, az édesapa és a nagypapa a nevelési funkcióban tűnnek fel sűrűbben.

A folyóiratok esetében a férfiak osztálya az erkölcsi nevelésben, az apa és a nagypapa azonban a nevelési funkcióban domináns, nem pedig az ideológiai nevelésben.

Fel kell hívni a figyelmet arra az ellentmondásra is, amely a Horthy-kori tankönyvek sajátja, hogy a férfiak csoportját, az édesapa és a nagypapa kategóriáit gyakrabban ábrázolják a tankönyvekben nevelési funkció során, mint ezen alakok női karaktereit. A férfiak csoportját illetően ez a megállapítás a tantervekre is igaz, míg a folyóiratok esetében a nagypapa és a férfiak csoportjára. A tankönyvekben és a folyóiratokban hasonlóan érdekes eredményt kapunk az erkölcsi- és az egészségnevelés feladatai kapcsán, hiszen a férfiak csoportja emelkedett ki a folyóiratokon belül az erkölcsi nevelésben, míg a tankönyvekben az egészségnevelésben a nőkhöz képest.

Összességében azonban elmondható, hogy a férfiakat vizsgálva a fenti állítás egyáltalán nem látszik igazoltnak.

7. Kutatásomban feltételeztem, hogy a dokumentumok lapjain a nők elsősorban otthon végzett munkában és a fogyasztási funkcióban, míg a férfiak sokkal inkább az otthonon kívül végzett tevékenységekben vannak demonstrálva. Az édesapa feladata inkább a család anyagi biztonságának megteremtése, a család külső kapcsolatainak képviselője. Gyakran inkább munka közben ábrázolják, mintsem a családjával együtt.

Mindhárom kiadvány esetében kijelenthető, hogy az édesanyát gyakrabban ábrázolták a gazdasági és a fogyasztási funkción keresztül, tehát munka és vásárlás közben, mint az édesapát. A tanterveknél az édesanya gazdasági funkción belüli prezentálása még a nevelési tevékenységekben való demonstrálását is megelőzte. A kvalitatív elemzésben pedig arra a megállapításra jutottam, hogy az édesanya munkáját kizárólag a házban, esetleg a ház körül végezte, míg az édesapa a házimunkában egyáltalán nem vett részt. A falusi családoknál az ő tevékenységi köre a mezőn vagy a földeken volt, a városi családok esetében pedig inkább a hivatalban, de ez utóbbiról információt csak alig kapunk, szemben a falusi férfiak munkájával. Illetve mindhárom anyagból kiderült, hogy az apa feladata a család anyagi biztonságának megteremtése.

Az összesített férfi és nő kategóriák esetében azonban a folyóiratok kivételével a férfiak gyakrabban tűnnek fel a gazdasági funkcióban, mint a nők.

A család külső képviselőjét is egyértelműen az apa végezte a kiadványokban, erről elsősorban a tankönyvekből értesülhetünk. A történetekből kiderül, hogy néhányszor az édesanyához is érkeztek látogatók, ám az édesanya ritkán hagyta el ilyen célból a házat, inkább őt látogatták

meg a rokonok vagy a szomszédok. Azonban erre is mindösszesen csak néhány említést találhatók.

A hipotézis utolsó állítása viszont teljesen elvetendő, hiszen az édesapa ábrázolása a Horthy-kori tankönyvekben és folyóiratokban egyértelműen inkább a családja és a gyermekei körében történik, mintsem például a gazdasági funkcióban belül.

8. *A következő hipotézisemben feltételeztem, hogy a nagyszülők ritkán jelennek meg a dokumentumokban. Ha mégis, a hagyományos munkamegosztás szerint látjuk őket. A nagymama feladata a háztartás vezetése és az unokák nevelése, míg a nagypapa inkább a külső, ház körüli munkákat látja el.*

A nagyszülők, ezen belül a nagypapa és a nagymama ábrázolása mindhárom dokumentum esetén nagyon ritka. Amennyiben mégis megjelennek elmondható, hogy vegyes képet látunk: A tantervekben a nagyszülők szó inkább a nevelési, míg a nagymama és a nagypapa szavak a gazdasági funkcióban jelennek meg.

A tankönyvekben a nagypapa és a nagymama a nevelési funkcióban, míg a nagyszülők a tisztelet kategóriájában emelkednek ki. A tankönyvek esetén két érdekesség figyelhető meg, hogy a nagypapa kétszer nagyobb arányban jelenik meg nevelési funkció közben, mint a nagymama, illetve ez utóbbi személy nem ritkán már halott vagy gondozásra szoruló egyénként bukkan fel ezen kiadványokban.

Ha a fogalmak gazdasági funkcióban való ábrázolását elemezzük, az látható, hogy a két nem a tantervekben azonos számban jelenik meg, ellenben a tankönyvekben és a folyóiratokban a nagypapát ábrázolják gyakrabban munka közben.

Tehát a fenti hipotézis egyike sem igazolódott be.

6., 7. és 8. megállapításokat figyelembe véve kijelenthetjük tehát, hogy a hagyományos nemi szerepek a Horthy-kori pedagógiai orgánumban felcserélődnek, mert a női szerepek minősülő feladatokat pl. a nevelést, egészség és erkölcsi nevelést a Horthy-kori tankönyvek lapjain gyakrabban végezik férfiak, édesapák és nagypapák, a hagyományosan férfiaktól elvárt feladatok pl. a munka közben való ábrázolás, pedig elsősorban a nők tevékenysége.

9. *A következő állításban azt feltételeztem, hogy a gyermekek és a testvérek ábrázolása elsősorban a nevelési funkcióban belül található meg az elemzett dokumentumokban, ezen belül is elsősorban tanulás és a játék közben jelennek meg.*

Az állítás ebben az esetben mindhárom kiadványban igazolódott. A gyermekek és a testvér szó ábrázolása minden esetben a szocializációs funkcióban, a gyerekek ezen belül pedig a nevelési funkcióban emelkednek ki.

A dolgozat kvalitatív elemzéseiben jól látható, hogy a gyerekeket gyakran ábrázolják a nyomtatványokban tanulás és játék közben, azonban a tankönyvekben a testvér szó inkább az ideológiai nevelésben bukkannak fel gyakrabban. Ennek legfőbb oka „A hős honvéd fiai” című negyedik olvasókönyv, amely tankönyv igen erős nacionalista eszméket tartalmaz, s amelyben minden történet két fiútestvér szemén keresztül tárul elénk.

10. *Utolsó hipotézisemben pedig azt feltételeztem, hogy a rokonok ábrázolása is szórványosan tűnik fel a dokumentumok lapjain, inkább csak egy-egy rokonlátogatás és az ünnepek kapcsán. Egyéb funkciót nem töltenek be a család életében.*

Az állítás első fele igazolható a vizsgálatból, mert a rokonok a tantervekben és a tankönyvekben a gazdasági funkcióban belül, az erkölcsi nevelésben és a kapcsolatokban, míg a folyóiratokban a nevelési és az erkölcsi nevelési funkcióban tűnnek fel leggyakrabban. Így elmondható, hogy az ábrázolásuk ritka, de a kérdéses kiadványokban sokrétű, mégis minden esetben inkább a szocializációs funkcióban belül érhető tetten.

A hipotézisekre adott válaszok összegzése

A két világháború közötti pedagógiai tartalmú dokumentumok számos érdekességet és eltérést mutatnak azokkal az elvárásokkal szemben, amelyeket a mai tankönyvkutatások mutatnak ki. Így, bár a férfiak gyakori megjelenésében és abban, hogy feladatuk a család anyagi biztonságának megteremtése és külképviselete, nincs különbség, abban azonban, hogy a család funkciói közül miben emelkednek ki, van. Hiszen kiderül, hogy az édesapát gyakrabban ábrázolják nevelési tevékenységek közben, gyermekeikkel együtt információközvetítés és kirándulás során, mint az édesanyát. De nem csak a nevelési, de egyéb feladatok esetén is megfigyelhetjük a szerepek felcserélődését a két világháború közötti pedagógiai kiadványokban, hiszen az édesanyák gazdasági funkcióban való ábrázolása meghaladja az édesapák ilyen feladatokban való megjelenítését, s szintúgy magas a férfiak megjelenése a hagyományosan női feladatnak minősülő egészség- vagy erkölcsi nevelésben.

Az értékek közvetítése tekintetében is bővelkednek a dokumentumok. Mindenképpen kiemelendő a tankönyvek erős nacionalista, olykor agresszív revizionista felhangja, a Trianon miatt elszenvedett sérelmek miatti elégtétel kívánsága, a haza szeretete és védelme, a katonaság mint hivatás tisztelete, a hősiesség és a hazáért való önfeláldozás gyakran szerepelnek a kiadványok lapjain. Erős a környező országokkal és népekkel szembeni előítélet, de pozitív például, hogy a zsidóság irányában egyértelműen a nyitás és az elfogadás olvasható ki a tankönyvekből.

A család egységének értéke, az egykezés elítélése, a szülők, legfőképpen az édesanya tiszteletének kivívása, illetve az édesanyai hivatás népszerűsítése, szintén igen markáns módon jelenik meg a vizsgált anyagokban.

De meglehetősen erős az erkölcsi és a vallási nevelés is, az egymás elfogadása, a fogyatékkal élők, az árvák, a rokkantak és a szegények irányában való érzékenyítés, vagy az állatkínzással szembeni drasztikus fellépés.

A család funkciók esetében egyértelműen a szocializációs funkció emelkedik ki. Ezt követve a gazdasági és a reprodukciós funkciók, s majd a fogyasztási és a felnőttek védelme funkciók jelennek meg a kiadványokban. Ez utóbbit annyira ritkán ábrázolják, hogy ez a tény azt jelzi, hogy ezen családfunkció már a 20. század eleji magyar társadalomban is háttérbeszorult.

A kutatás főbb eredményei

- A disszertáció a Horthy-kor dokumentumainak családkép-ábrázolásával hozzájárult a korszak társadalom- és korpének differenciált ábrázolásához.
- A tartalom- és dokumentumelemzés során kapott eredmények illeszkednek a korszak gondolkodásmódját, nevelési szokásait és törekvéseit, a különböző családtagok szerepeit és a család felépítését bemutató neveléstörténeti, családtörténeti kutatások főbb megállapításaihoz.
- A téma újdonságértékű abból a szempontból, hogy sajátos családtörténeti aspektusból, komplex módon láttatja az időszak történeti és társadalomtörténeti hátterét, valamint ezen időszak családjainak felépítését és működését.
- A dolgozat elméleti hátterének kifejtése hozzájárul ahhoz, hogy a disszertáció interdiszciplináris megközelítésben, nemzetközi és hazai kontextusba helyezve mutassa be a 20. század eleji családok életét és azok főbb tendenciáit.

- A disszertáció tovább gazdagította az oktatástörténeti dokumentumok komplex vizsgálatának módszertanát. A disszertációban alkalmazott összetett tartalom- és dokumentumelemző módszer együttes alkalmazása is, a kvalitatív és kvantitatív elemzési lehetőségek komplex használata hozzájárult a korszak családképének rekonstrukciójához.
- A disszertációban megkérdőjeleződik a család funkcióinak hagyományos nemi szerepek szerinti felosztása, hiszen a kutatásban kapott eredmények azt igazolják, hogy ezen szerepek és a hozzájuk tartozó feladatok gyakran felcserélődnek a vizsgált dokumentumokban.
- A dolgozat kimutatta, hogy a Horthy-kori dokumentumok családképe nincs összhangban a kor társadalomtörténeti valóságával, különösen, ami a nők foglalkoztatását és a családok szerkezetét illeti. A 20. század eleji Magyarországon a nők egynegyede már kereső foglalkozást űzött (Tomka 2000), a dokumentumokban azonban a nők nem lépnek ki a házi és ház körüli munkákból.
- Továbbá a családszerkezetet illetően a kiadványok szinte minden esetben többgyerekes, de minimum kétgyerekes családokat ábrázolnak, háromgenerációs családok csak képeken jelennek meg, a nagyszülők a szövegekben minden esetben külön élnek.
- A dolgozat rávilágított arra is, hogy az elemzett dokumentumok elsősorban községekben, falvakban lakó, mezőgazdaságban dolgozó családokat ábrázolnak, annak ellenére, hogy már az 1920-as években a magyar lakosság 35 %-a városban élt (Gyáni 2004).
- A disszertáció feltárja a vizsgált kiadványokban a családok és ezáltal a korabeli társadalom értékpreferenciáit is, mint pl. a nacionalizmust, a családszerkezetet, a szülők, leginkább az édesanya tiszteletét, az elesettek megsegítését.

A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI

A dolgozatban felvetett eredmények és kvalitatív adatok a jelenkori oktatásügyi és pedagógiai kérdéskörök fejlesztésének alapjául szolgálnak, amennyiben a vizsgált korszak által közvetített gyakorlati, emocionális és érték közvetítési feladatok kerülnek középpontba.

Számos új kutatási terület is kibontakozott a vizsgálat során. Ennek megfelelően érdemes lenne mélyebb elemzés alá helyezni a fenti dokumentumok, de elsősorban a

tantervek és a tankönyvek által közvetített történelmi eseményeket, a kor társadalmának hozzáállását a környező országok Magyarországot érintő politikájához.

A magyarországi nemzetiségi, etnikai és vallási kisebbségek ábrázolásának mélyebb elemzésére is szükség lehet, kiemelve ezek közül elsősorban a zsidóságot érintő ábrázolást.

A dolgozat célul tűzte ki, hogy a családok által közvetített értékekről is számot ad, ezek mellett célszerű lenne azonban egy nem csak kvalitatív, de számszerűsített adatokkal alátámasztott értékutatást is végezni a kérdéses kiadványokban, mely nemcsak a két világháború közti családok, de a korszak és/vagy az oktatásügy értékpreferenciáit is vizsgálja.

A vizsgált dokumentumokban található képek, rajzok a kortörténeti elemzés tárgyai lehetnek. Az ikonográfia elemzés összekapcsolódva a pedagógiai dokumentumok szövegelemzésével tovább árnyalhatja a kutatási téma kifejtését.

Végül pedig, az elvégzett kutatás eredményeire, mind a család funkcióira, mind a családtagok szerepeire, mind pedig a család értékeire tekintettel érdemes lenne egy összehasonlító vizsgálat elvégzése, melyben a kutatás tárgya a 21. század tankönyvei és/vagy akár alaptantervei lennének.

Elemzett tantervek

Tanterv az elemi népiskolák számára. Egyetemi Nyomda, Bp., 1925.

Tanterv és utasítás a katolikus elemi népiskolák számára. Szent István Társulat, Bp., 1926.

Tanterv az elemi népiskolák számára. Egyetemi Nyomda, Bp., 1928.

Katolikus elemi népiskolák számára. Szent István Társulat, Bp., 1931.

Tanterv és utasítások a népiskolák számára. Egyetemi Nyomda, Bp., 1932.

Tanterv és utasítások a katolikus elemi népiskolák számára. Szent István Társulat, Bp., 1936.

Tanterv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára. Egyetemi Nyomda, Bp., 1941.

Tanterv és utasítások a katolikus nyolcosztályos népiskolák számára. Szent István Társulat, Bp., 1942.

Elemzett tankönyvek:

Lampel Kiadó könyvei:

Benedek Elek (1921): Elemi iskolások olvasókönyve. A III. osztály számára. Lampel, Bp.

Benedek Elek (1922): Elemi iskolások olvasókönyve. A IV. osztály számára. Lampel, Bp.

Benedek Elek–Kőrösi Henrik–Tomcsányi János (1923, szerk.): Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák III. osztálya számára. Lampel, Bp.

Benedek Elek–Kőrösi Henrik–Tomcsányi János (1921, szerk.): Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára. Lampel, Bp.

Kozma László–Mihány Ferenc (1926b): A hős honvéd fiai. Olvasókönyv az elemi népiskolás I. osztálya számára. Lampel, Bp.

Kozma László–Mihány Ferenc (1926a): Pista és Juliska. Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára. Lampel, Bp.

Tomcsányiné Czukrász Róza (1920, szerk.): A magyar gyermek első könyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztály számára. Lampel, Bp.

Tomcsányiné Czukrász Róza (1933, szerk.): A magyar gyermek első olvasókönyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztálya számára. Lampel, Bp.

Szent István Társulat könyvei:

Mócsy Antal–Petrovác József–Walter Gyula (1925): Második olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára. Szent István-Társulat, Bp.

Nagy T. Perpetua (1936): Betűbokréta. Új ABC a katolikus népiskolák első osztálya számára. Szent István-Társulat, Bp.

Nagy T. Perpetua (1938, összeáll.): Betűbokréta. Magyar olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára. Szent István-Társulat, Bp.

Nagy T. Perpetua (1940, összeáll.): Betűbokréta. Magyar olvasókönyv a katolikus népiskolák harmadik osztálya számára. Szent István-Társulat, Bp.

Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák III. osztálya számára. Szent István-Társulat, Bp., 1936.

Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára. Szent István-Társulat, Bp., 1929.

Olvasókönyv az osztott és részben osztott katolikus elemi népiskolák IV. osztálya számára. Szent István-Társulat, Bp., 1936.

Pohárnok Jenő (1940, szerk.): Új betűvetés. Abécés könyv a katolikus népiskolák számára. Szent István-társulat, Bp.

Elemzett szakfolyóiratok:

A Gyermekek:

Ballai Károly–Nógrády László (1932, szerk.): A Gyermekek. Magyar Gyermektanulmányi Társaság Nagy László Emlékbizottság, Bp., XXIII-XXIV. évf., 1-2. sz.

Cser János (1934, szerk.): A Gyermekek és az Ifjúság. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Bp., XXIV. évf., 1-3. sz.

Cser János (1935, szerk.): A Gyermekek és az Ifjúság. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Bp., XXVII. évf., 1-3. sz.

Cser János (1937, szerk.): A Gyermekek és az Ifjúság. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Bp., XXIX. évf., 1-2. sz.

Koszterszitz József (1939, szerk.): A Gyermekek és az Ifjúság. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Bp., XXXI. évf., 1-2. sz.

Koszterszitz József (1941, szerk.): A Gyermekek és az Ifjúság. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Bp., XXXIII. év, 1-2. sz.

Koszterszitz József (1943, szerk.): A Gyermekek és az Ifjúság. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Bp., XXXV. év, 1-2. sz.

Nagy László (1925, szerk.): A Gyermekek. A Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság, Bp., XVIII. évf., 1-10. sz.

Nagy László (1926, szerk.): A Gyermekek. A Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság, Bp., XIX. évf., 1-4. sz.

Nagy László–Nógrády László (1928, szerk.): A Gyermekek. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., XXI. évf., 1-10. sz.

Nagy László–Nógrády László (1930, szerk.): A Gyermekek. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., XX. évf., 1-6. sz.

Katolikus Nevelés:

Gigler Károly (1929, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XXI. évf., 2., 4., 6.

Gigler Károly (1931, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XXIII. évf., 1., 3., 5., 9.

Gigler Károly (1933, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XXV. évf., 2., 5., 9.

Gigler Károly (1936, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XXVIII. évf., 1., 3., 5., 9.

Gigler Károly (1938, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XXX. évf., 2., 4., 6., 10.,

Hamvas Endre (1925, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XVII. évf., 2., 4., 5-6., 7-8., 9-10.

Hamvas Endre (1927, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XIX. évf., 1., 3., 5., 7., 9.

Petró László (1940, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XXXII. évf., 1, 3., 5., 7., 9.,

Petró László (1942, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XXXIV. évf., 2., 4., 6., 8.

Petró László (1944, szerk.): Katolikus Nevelés. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Bp., XXXVI. évf., 1, 3., 5., 7., 9.,

A téziszüzethez felhasznált irodalom:

A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841-1958. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Bp., 1987.

Dárdai Ágnes (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus, Pécs.

Blaskó Zsuzsanna (2009): Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás. In: Monostori Judit, Óri Péter, Molnár Edit, S. és Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2009*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Bp. 41-53.

Gyáni Gábor (2004): Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: Gyáni Gábor és Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Bp. 189-381.

Hegedűs András (1971): A falusi család gazdasági funkciójában bekövetkező változások és következményeik. In: Lőcsei Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 104-116.

Hegedűs Mihályné és Tóthpál Józsefné (1984, összeáll.): *Népiskolai tankönyvek 1867-1945*. OPKM, Bp.

Horánszky Nándor (1974): *Közoktatási tantervek 1868-1971*. Országos Pedagógiai Könyvtár, Bp.

Kamarás Ferenc, Kapitány Balázs és Vaskovics László (2005): *Fiatal házaspárok életútja Németországban és Magyarországon*. KSH Népeségtudományi Kutató intézet, Bp.

Kulcsár Kálmán (1971): A család helye és funkciója a modern társadalomban. In: Lőcsei Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 13-53.

Martin, G. és Kats, V (2003): Families and work in transition in 12 countries, 1980–2001. Monthly Labor Review, 2003/9. sz. 3–31.

Mészáros István (1989): A tankönyvkiadás története Magyarországon. Tankönyvkiadó – Budapest-Dabasi Nyomda, Dabas.

Neményi Mária és Takács Judit (2005): Változó család – változó politikák. Szociológiai Szemle, 2005/4. sz. 3-35.

Tomka Béla (2000): *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában*. Osiris Kiadó, Bp.

Tóth Olga (2001): Értékátadási problémák a családban. Educatio, 2001/3. sz. 449-460.

A szerző témához kapcsolódó publikációi:

Pálmai Judit (2007): *Nemi szerepek és sztereotípiák a tankönyvekben*. Képzés és Gyakorlat, 4. sz. 3-13.

Pálmai Judit (2008): *Nemi szerepek és sztereotípiák a tankönyvekben, és a nemek oktatásban generált egyenlőtlenségei*. In: Ambrusné Kéri Katalin (et al.) (szerk.): „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola Évkönyve. PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.

Pálmai Judit (2013): *Family leisure time in the textbooks*. In: Tarkó, Klára és Lippai, László (ed.) *Leisure, Health and Wellbeing. Holistic Leisure and Health*. Institute of Applied Health Sciences and Health Promotion, Juhász Gyula Faculty of Education, University of Szeged, Szeged. 64.

Pálmai Judit (2014): *Családkép a Horthy-kori tankönyvekben*. In: Torgyik Judit (szerk.): *Sokszínű pedagógiai kultúra: II. Neveléstudományi és szakmódszertani konferencia*. 534 p. Konferencia helye, ideje: Szlovákia, 2014.01.09-2014.01.11. Komárno: International Research Institute, 2014. pp. 40-44.

Pálmai Judit (2016): A család nevelési funkciója a Horthy-kori tankönyvekben. *Képzés és Gyakorlat*, 2016/3-4. sz. 7-23.

Előadások:

Pálmai, Judit (2013): *Family in textbooks*. University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Education, Institute of Applied Health Sciences and Health Promotion, Hungary, Szeged, 2013. september 18-20.

Pálmai Judit (2014): Családkép a Horthy-kori tankönyvekben. In: Torgyik Judit (szerk.): II. Neveléstudományi és Szakmódszertani Konferencia [II. Vzdělávacia, výskumná a metodická konferencia]: Program. Tartalmi összefoglalók [Abstrakty]. 121 p. Konferencia helye, ideje: Nové Zámky, Szlovákia, 2014.01.09-2014.01.11. Komárno: International Research Institute; Neveléstudományi Egyesület, 2014. p. 90.

Pálmai Judit (2014): *Családkép a tantervekben a Horthy-kori Magyarországon*. IX. Tantárgypedagógiai Nemzetközi Tudományos Konferencia, Baja, 2014. május 8-9.

Pálmai Judit (2015): „Étel, ital, álm, szükséges e három!” *Egészségnevelés a 20. század eleji tankönyvekben*. Szegedi Akadémiai Bizottság, Szeged, 2010. november 19.